

Jean-Louis Ska

GRAD I KULA*

(Post 11,1-9)

Primljeno 10/2009.

U Bibliji općenito, a u knjizi Postanka posebno, slika je 'grada' višeznačna.¹ Ne samo da je višeznačna, nego je sumnjiva, i ponajviše negativna. Dosta se sjetiti da je prvi grad sagradio Kajin (Post 4,17), prema Bibliji, prvi ubojica u ljudskoj povijesti. Taj grad nikao je, dakle, u svijetu u kojemu se čuo vapaj nevine krvi Abela (4,10), prve žrtve jednog slijepoga nasilja, i taj grad prvo je djelo čovjeka koji se zbog svoga zlodjela morao "skrivati i lutati" (4,14).

Potom će gradove, među kojima i zloglasni Babilon i Ninivu graditi Nimrod (10,10-12), potomak Hama, Noina sina koji je prezreo svoga oca u epizodi o pijanstvu toga patrijarha (9,20-27; usp. prokletstvo u 9,24-25). U Post 11,1-9, nalazimo alternativnu verziju izgradnje Babilona, grada o kojemu ćemo više govoriti. Poslije nekoliko poglavlja pojavljuju se gradovi čija imena u Bibliji postaju poslovična, jer su sinonimi za strašne katastrofe izazvane razuzdanom izopačenošću. Radi se o Sodomi

* Naslov izvornika: J.-L. SKA, "Una città e una torre (Gen 11,1-9)", u isti, *Il libro sigillato e il libro aperto*, EDB, Bologna, 2005., 255-277; ali je članak prvi put izišao u: *La città. Profilo biblico-teologico-letterario*, a cura di G. BORTONE (Studio biblico teologico aquilano), ISSRA, L'Aquila, 2003., 3-29.

¹ Ogradu u Bibliji i starini vidi na primjer F.S. FRICK, *The City in Ancient Israel*, (SBLDS 36), Scholars, Missoula (MT) 1977.; V. FRITZ, *The City in Ancient Israel*, (The Biblical Seminar 29), Academic Press, Sheffield 1995; M. HAMMOND – L.J. BARTSON, *The City in the Ancient World* (Harvard Studies in Urban History), Harvard University Press, Cambridge (MA) 1972.; J. RICH – A. WALLACE-HADRILL (izd.), *City and Country in the Ancient World*, Routledge, London 1991.; J. RICH (izd.), *The City in Late Antiquity* (Leicester-Nottingham Studies in Ancient Society 3), Routledge, London, 1992.; A.W. SOUTHWALL, *The City in Time and Space*, University Press, Cambridge, 2000.

i Gomori, i drugim gradovima u blizini Mrtvog mora (13,13; 19,1-29), koji su uništeni “nebeskom vatrom”, pošto ih je Bog osudio zbog razvratnog ponašanja njihovih stanovnika (19,24). “Biti srušen kao Sodoma i Gomora” uobičajen je izraz u Bibliji kojim se opisuje strašna sudbina koja čeka bezobzirne ljude koji nisu kadri promijeniti svoje ponašanje.²

Možemo spomenuti, dalje u Petoknjižju, još dva grada, Pitom i Ramzes, gradove-skladišta koje su sagradili Hebreji, prisiljeni na ropstvo u Egiptu od faraona “koji nije poznavao Josipa” (Izl 1,11; usp. 1,8). Imena tih dvaju gradova zasigurno nisu ostavila baš pozitivnih tragova u pamćenju Izraela. Mogli bismo se na koncu prisjetiti da su, prema Knjizi o Jošui, Izraelci potpuno razrušili prve gradove na koje su naišli na svome putu, Jerihon i Aj (Jš 6 i 8).

Postoji u Bibliji stanovita antipatija ili odbojnost prema “gradu”, posebno u prvim knjigama Biblije. Antipatija koja, naravno, iščezava kad se govori o Jeruzalemu, svetom gradu koji je osvojio David (2Sam 5,6-10). Kako objasniti taj fenomen? Teško je dati jedno potpuno zadovoljavajuće objašnjenje. Za neke egzegete u tim tekstovima nalazi se trag starog antagonizma između sela i grada, to jest između jednog seljačkog naroda, koji je provodio relativno jednostavan život, i kulture grada, puno bogatije, učenije i razvijenije, ali koja je izgledala kao mjesto napasti i pokvarenosti. Taj mentalitet pojavljuje se, na primjer, u opisu Sodome i Gomore (Post 13,10,13; 18,20-21; 19,4-11). Osim toga, neki iznose hipotezu da se radi o jednom dubljen antagonizmu između izraelskog gorja gdje se živjeli preci Izraelskog naroda vjernog svomu Bogu, i gradova u ravnici nastanjenih kanaanskim poganima.³ Uz razliku u religiji išla je i ekonomska i društvena nejednakost: gradovi koji su raspolagali profesionalnom vojskom vladali su i iskorištavali sela. Na koncu, istina je i to da su preci Izraela koje susrećemo u prvim knjigama Biblije bili pastiri koji su živjeli u polju, a ne u gradu. To je tako s praocima, ali i s Hebrejima u Egiptu (usp. Izl 9,7.26; 10, 9.24-26; 12,38), i povrh svega s Izraelom koji provodi četrdeset godina u pustinji. Kako smo vidjeli gore, gradovi o kojima govori Petoknjižje i knjiga o Jošui nastanjeni su strancima poganima.

² Vidi na primjer Pnz 29,22; Iz 1,9; 13,19; Jr 49,18; 50,40; Am 4,11; Mudr 10,6-7; Mt 10,15; 11,23-24; Lk17,28-29; 2 Pt 2,6; Jd 7.

³ O podrijetlu Izraelaca može se konzultirati knjiga I. FINKELSTEIN – N. A. SILBERMAN, *Le tracce di Mosè. La Bibbia tra storia e mito*, Carocci, Rim, 2002.

Grad osim toga može biti prikazan kao mjesto gdje vlada nasilje, kao i slučaju opisanom u Ps 55,10-12:

“[...] ¹⁰nasilje i svađu vidim u gradu;
¹¹danju i noću zidinama kruže;
bezakonja su i nevolje u njemu.
¹²Usred njega zasjede,
s ulica mu nepravda i podlost ne odlaze.”⁴

Treba se, ipak, sjetiti da je i polje daleko od toga da bude neko idilično mjesto gdje vladaju mir i sloga u izravnom dodiru s prirodom i s Bogom. Ta idealna slika sela možda je karakteristična za romantizam, ali ne i za Bibliju. Polje je također okaljano krvlju. Nije naodmet podsjetiti da se prvo ubojstvo, ono Abelovo, dogodilo na otvorenom polju (Post 4,8). Biblijski zakoni osim toga poznaju još mnoge prekršaje počinjene „u polju“ (usp. Pnz 22,1; 22,25.27; 2Sam 14,6).

Ostaje ipak istina da u prvim knjigama Biblije prevladava negativni osjećaj prema gradu. Naš će zadatak biti proučiti upravo jednu od najpoznatijih epizoda u Bibliji koja se tiče grada, takozvanu priču o “Kuli babilonskoj” (Post 11,1-9), epizodu s jasnom negativnom ocjenom. Tekst u knjizi Postanka vrlo je poznat i, na prvi pogled, ne zahtijeva neke dugu egzegezu. No, kratka usporedba dviju tradicija pokazat će da nije baš tako. Bit će, dakle, potrebno malo se zaustaviti na toj priči da bismo joj pokušali naći točno značenje. Prijevod ‘Kršćanske Sadašnjosti’ prevodi tekst Post 11,1 na tradicionalan i veoma poznat način:⁵ “Sva je zemlja imala jedan jezik i riječi iste.”

Priča, po toj vrlo raširenoj tradiciji, ima jednostavan tijek: na početku, čitavo je čovječanstvo govorilo istim jezikom; na koncu pak različiti narodi govore svaki svojim različitim jezikom, i Post 11,1-9 objašnjava razloge te promjene.⁶

⁴ Autor navodeći biblijske tekstove upotrebljava talijanski prijevod *Nuovissima versione della Bibbia*, Paoline, Rim 1995., koji put s ponekom manjom izmjenom u tekstu. U hrvatskom tekstu ovdje činimo isto s prijevodom *Jeruzalemske Biblije*, KS, Zagreb, 2003. (op. prev.).

⁵ Ovdje autor navodi službeni prijevod Biblije odobren od Talijanske biskupske konferencije: *La sacra Bibbia. Edizione ufficiale della CEI*, Rim 1974; mi kao i gore navodimo prijevod *Jeruzalemske Biblije*, KS, Zagreb, 2003. (op. prev.).

⁶ Neki egzegeti su pretpostavljali da je taj jedini jezik preciznije bio neka “lingua franca”, kao sumerski, akadski, babilonski, aramejski, grčki. Vidi C.H. GORDON, “Ebla as the Background for the Old Testament”, u *Congress Volume. Jerusalem 1986*, (VT.S 40), Brill, Leiden 1988., 295; usp. V. P. HAMILTON, *The Book of*

Postoji, međutim, jedan drugi način prevođenja tog prvog retka, koji nalazimo u *Najnovijoj verziji Biblije* (Rim 1995.):⁷ “Sva je zemlja imala samo jednu usnu i zajedničke poslove”.

Taj prijevod Emanuela Teste pretpostavlja jednu drugačiju interpretaciju hebrejskog izvornika. Formulacija možda nije najsretnija i njezino značenje zasigurno zahtijeva objašnjenje. U svakom slučaju, vidjet ćemo da, prema Emanuelu Testi, problem nije samo pitanje jezika. No, dobro se na trenutak vratiti tradicionalom prijevodu i egzegezi da bismo im vidjeli ograničenosti.

I. TRADICIONALNA EGZEGEZA TEKSTA⁸

Postoje tri glavna elementa tradicionalne egzegeze Post 11,1-9 koje treba spomenuti.

Genesis. Chapters 1-17 (NICOT), Eerdmans Grand Rapids, MI, 1990., 350-351.

⁷ U svom komentaru koji ćemo nadalje često citirati, E. TESTA prevodi ovako: “A sva zemlja bi jedna usna i djela jednaka” (“Or tutta la terra fu un labbro solo e gesta uguali”, *Genesi. Introduzione – Storia primitiva*, (La Sacra Bibbia), Torino, 1969., 433).

⁸ Ta egzegeza nalazi se primjerice u poznatijim komentarima kao što su H. GUNKEL, *Genesis*, (GHAT), Universitätsverlag-Vandenhoeck & Ruprecht, Freiburg Schweiz-Göttingen, ³1910.; J. SKINNER, *Genesis*, (ICC), T&T Clark, Edinburgh, 1910., ²1930.; B. JACOB, *Das erste Buch der Tora. Genesis*, Schocken, Berlin 1934.; E. A. SPEISER, *Genesis*, (AB 1), Doubleday, Garden City (NY), 1964.; U. CASSUTO, *A Commentary on the Book of Genesis*, Magnes, Jerusalem 1961.-1964.; G. VON RAD, *Das erste Buch Mose. Genesis* (ATD 2-4), Universitätsverlag-Vandenhoeck & Ruprecht, Freiburg Schweiz-Göttingen, ¹⁰1976. (tal. prijevod *Genesi*, Paideia 1978.; C. WESTERMANN, *Genesis. I. Kapitel 1-11* (BK I,1), Neukirchener, 1974., ³1983.; B. VAWTER, *Genesis. A New Reading*, Doubleday, Garden City (NY) 1977; G. J. WENHAM, *Genesis 1-15* (WBC 1), Word Books, Waco, (TX) 1987.; V. P. HAMILTON, *Genesis 1-17*; W. BRUEGGEMANN, *Genesis, Interpretation Commentary*, Scholars, Atlanta (GA), 1982. (tal. prijevod *Genesi, Strumenti e commentari*, Claudiana, Torino, 2002.); J. A. SOGGIN, *Das Buch Genesis. Kommentar*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1997., itd. Za izvrstan sažetak ovoga mišljenja, među ostalima, vidi WENHAM, *Genesis 1-15*, 242-246. Tradicionalnu egzegezu, s ponekom nijansom, preuzeo je nedavno M. WITTE, *Die biblische Urgeschichte. Redaktions- und theologiegeschichtliche Beobachtungen zu Genesis 1,1-11,26* (BZAW 265), de Gruyter, Berlin – New York 1998, 320.

1. KULA KOJA DOSEŽE DO NEBA⁹

“Hajde da sebi podignemo grad i toranj s vrhom do neba! Pribavimo sebi ime, da se ne raspršimo po svoj zemlji!” (Post 11,4). Taj govor ljudi okupljenih u Šinearskoj dolini (središnja Mezopotamija) često se tumači u odnosu na relativno novija arheološka otkrića. Grad je, na osnovi Post 11,9, identificiran s Babilonom, a kula “s vrhom do neba” s glasovitim hramom toga grada, koji se na sumerskom zove *Etemenanki*, što znači “kuća temelja zemlje i neba”.¹⁰ Hram je bio jedan *zigurat*, stepeničasti hram, vrsta umjetnog vrlo visokog brda što je davalo dojam kako želi upravo dohvatiti nebo, boravište bogova.¹¹ Prema našoj priči ta “kula” nije nikada dovršena jer je Bog spriječio ljude da dovedu do kraja svoj pothvat. Zbog čega? To je drugi element tradicionalne egezege teksta.

2. HYBRIS ČOVJEČANSTVA¹²

Bog intervenira da uništi pothvat ljudi, jer je htjeti doseći nebo preuzetan pothvat. Prema većini egezegeta ovaj tekst opisuje tipični slučaj “zločina i kazne”, kakvih ima dosta u prvim poglavljima Postanka. Dosta se sjetiti povijesti pada (Post 3), ubojstva Abela (Post 4) ili potopa (Post 6-9). Grijeh u slučaju Post 11,1-9 očividno bi bila uznositost, *hybris* čovječanstva koja želi vlastitim silama doseći nebo, Božje prebivalište. Ljudsku oholost kaznio je Bog koji tako brani svoje povlastice i zabranjuje ljudima da prijeđu granicu koja odvaja ljudski svijet od božanskog. Kao što su Adam i Eva kažnjeni jer su htjeli “biti kao bogovi” (Post 3,5.22), ljudi u Post 11,1-9 bivaju kažnjeni jer su se usudili ući u pustolovinu na “područje rezervirano” božanstvu.¹³

⁹ Razni autori uspoređuju ovaj pothvat s gradnjom naših “nebodera”; usp. na primjer, HAMILTON, *Genesis*, 352.

¹⁰ Na sumerskom, *e* znači “kuća”, *temen*, “temelj”, *an*, “nebo”, i *ki*, “zemlja”. Ta građevina bila je dio velikoga hrama koji je nosio ime *Esagila*, “kuća koja visoko podiže svoju glavu”.

¹¹ *Ziqqurat* je akadaska riječ izvedena od istoga korijena kao i glagol *zaqaru* – “podignuti”, “uzdignuti”.

¹² O tome usp., D.E. GOWAN, *When Man Becomes God: Humanism and Hybris in the Old Testament* (PTSM 6), Pickwick, Pittsburgh 1975., citiran u HAMILTON, *Genesis*, 356, br. 18; u obranu te ideje vidi noviju studiju WITTE, *Urgeschichte*, 94, br. 71.

¹³ Osim komentara usp. WITTE, *Urgeschichte*, 97.

3. POMUTNJA JEZIKÂ

Božanska kazna kao takva ne zahtijeva neko dugo objašnjenje. Prema uobičajenom načinu čitanja teksta, ljudi su se na početku ljudske povijesti mogli sporazumijevati bez poteškoće jer su govorili istim jezikom. Bog ih kažnjava jer su htjeli prisvojiti jednu od njegovih božanskih povlastica, "pomutio" im je jezike tako da se više nisu mogli razumjeti i tako je postao nemoguć svaki zajednički pothvat. Velika različitost jezika – i prema tome kulturâ – bila bi viđena kao negativna posljedica ljudske preuzetnosti, a poteškoća komunikacije uzrokovana mnoštvom jezika bila bi, prema ovoj interpretaciji, dodatni negativan učinak grijeha koji je od početka prisutan u ljudskoj povijesti.

4. PODRIJETLO TRADICIONALNOG TUMAČENJA¹⁴

Tumačenje koje smo upravo predočili u njegovim glavnim crtama veoma je staro i ostalo je vjekovima popularno. Neki elementi su prisutni već u *targumskim*¹⁵ parafrazama i kasnije će se razvijati u različitim spisima, kao na primjer u rabinskim komentarima. Kao primjer hebrejske egzegeze možemo navesti nekoliko pasusa iz *Židovskih starina* Josipa Flavija (*Ant.* 1,111-117):¹⁶

“Nakon što je mlado pučanstvo procvjetalo velikim brojem, Bog im je ponovno savjetovao da naprave različita naselja; ali nisu vjerovali da svako njihovo dobro dolazi od njegove dobrohotnosti: mislili su da njihova sreća dolazi iz njihove vlastite snage. I nisu poslušali; štoviše, kršenju Božje volje, dodali su i sumnju da

¹⁴ Vidi CH. UEHLINGER, *Weltreich und "eine Rede". Eine neue Deutung der sogenannten Turmbauerzählung (Gen 11,1-9)* (OBO 101), Universitätsverlag-Vandenhoeck & Ruprecht, Freiburg Schweiz-Göttingen 1990., 35-180 (sažetak: 173-180). Za više detalja A. BORST, *Der Turmbau von Babel. Geschichte der Meinungen über Ursprung und Vielfalt der Sprachen*, 4. voll., Stuttgart 1957.-1963.; H. MINKOWSKI, *Aus dem Nebel der Vergangenheit steigt der Turm zu Babel. Bilder aus 1000 Jahren*, Berlin 1960. Usp. GUNKEL, *Genesis*, 100 101.

¹⁵ Prvi prijevodi hebrjeskog teksta na aramejski za liturgijsku upotrebu u sinagogi kada, poslije sužanjstva, zajednice više nisu govorile hebrejski. Usp. Neh 8,7-8.

¹⁶ Autor navodi talijanski prijevod L. MORALDI, *Antichità Giudaiche di Giuseppe Flavio. I: Libri I-IX* (Classici della Religione. La religione ebraica), UTET, Torino 1998., 66-67; Ovdje smo preveli taj talijanski tekst (op. prev.).

ih Bog nagovara da naprave naselja iz zavisti, da bi ih tako podijeljene mogao lakše sebi podložiti.

Onaj koji ih je naveo da uvrijede Boga i na nj se ne osvrću bio je Nebrod [Nimrod], unuk Hama, Noina sina, čovjek odvažan i jake ruke. On ih je uvjerio da ne dopuste Bogu da bude tvorac njihove sreće, nego da vjeruju kako ona dolazi iz vlastite snage, i malo po malo okrenuo je u tiraniju, uvjeren da jedino na taj način može ljude odvratiti od straha Božjega, čineći da se pouzdaju u vlastitu snagu, prijeteci da se želi osvetiti Bogu: ako bi opet htio potopiti zemlju, on će sagraditi kulu višu negoli mogu doseći vode, i osvetio bi se za pomor učinjen njihovim precima. Mnoštvo je bilo spremno slijediti Nebrodove prijedloge, smatrajući podložnost Bogu ropskom. I počeli su graditi kulu s mnogo mara ne štedeći nikakva truda. I kula se penjala u visinu, brže nego se predviđalo, budući da je radilo mnogo ruku, a bila je tako široka da se onomu tko je gledao činilo da je visina manja od širine. Bila je načinjen od pečenih opekâ spajanih paklinom da među njih ne bi ušla voda. Videći kako su tako neobično poludjeli, Bog je dobro mislio da ih ne treba uništiti, budući da se iz pogibije prijašnjih ljudi još nisu naučili pameti. Bacio je među njih nesklad jezikâ, učinivši da govore različitim jezicima, i takva ih je različitost učinila jedan drugomu nerazumljivim. Mjesto gdje su gradili kulu, sada se zove Babilon jer je tu nastala pomutnja u prvotnom govoru koji je svima bio razumljiv; hebreji naime "babilonom" nazivaju pomutnju".

"Parafraza" Josipa Flavija od velike je važnosti jer sabire različite interpretativne crte prisutne u hebrejskoj predaji, od kojih su mnoge preuzete u kršćansku predaju i prenosili su ih crkveni oci. Možemo uočiti četiri glavna elementa. Prvo, ljudi odbijaju slušati Boga i raspršiti se da bi osnovali različita naselja. Drugo, vođa pobune je upravo Nimrod (Post 10,8-10), graditelj Babilona u Post 10,10, koji je također postao i prvi "tiranin" u ljudskoj povijesti. Josip Flavije, kao i rabinska predaja, čita tekst Post 11,1-9 u njegovom literarnom kontekstu i stvara poveznice kojih nema u biblijskom tekstu kao takvom. Treće, gradnja kule ima za cilj mogućnost da se umakne eventualnom drugom potopu. I ovdje Josip Flavije čita Post 11,1-9 kao nastavak Post 6-9, pripovijesti o potopu, i traži razlog gradnje kule u tom literarnom kontekstu. Četvrto, grijeh ljudi i nepodložnost koja proizlazi iz krivog pojma o Bogu: ljudi misle da im on „zavidi“ na

njihovoj sreći, što je česta tema u grčkom svijetu.¹⁷ Josip Flavije pokazuje kako se jedan biblijski tekst može “parafrazirati” pomoću drugih biblijskih ili čak nebiblijskih tekstova, kao što je primjerice tema zavisti bogova. Povijest egzegeze je sigurno zadivljujuća, ali mi imamo drugi zadatak i sada treba zaključiti ovaj prvi dio kako bismo nastavili istraživanje značenja izabranog teksta u njegovom izvornom kontekstu.

5. ZAKLJUČAK

Ima nesumnjivo mnogo vrijednih elemenata u tradicionalnoj ezegezi i ne bi bilo baš mudro kritizirati je i pogotovo je kao takvu smatrati nadiđenom. Neki elementi ipak ne izdržavaju pred kritičkim ispitivanjem, kako ćemo vidjeti u sljedećim pasusima.

387

II. POTEŠKOĆE TRADICIONALNE EGZEGEZE

1. “SAMO JEDAN JEZIK”?

Uobičajeni prijevod “samo jedan jezik” (Post 11,1) nije točan. Hebrejski tekst u stvari upotrebljava jedan posebni izraz, “samo jedna usna”, a ne “samo jedan jezik”. Ta dva izraza nemaju potpuno isto značenje. Da je autor pripovijesti htio reći “svi su ljudi govorili isti jezik”, mogao je sasvim lijepo upotrijebiti tu riječ na hebrejskom, a ne riječ “usna”. To, međutim nije učinio i treba se upitati o namjeri tog posebnog izraza koji se, zapravo, u čitavoj Bibliji nalazi samo ovdje.

2. GRAD I KULA, ILI SAMO KULA?

Uobičajeni naslov biblijske priče, “Kula babilonska”, može zavesti s puta, jer mnogi čitatelji zaboravljaju da pothvat opisan u tekstu govori i o gradnji jednoga grada. Bog silazi s neba ne samo da vidi kulu, nego i grad. Oboje su mu sumnjivi i stvaraju stanovitu nepriliku (Post 11,5-6). Osim toga, hebrejski tekst govori izričito o kuli, a ne o hramu. Rječnik je drukčiji i ne ide za “religioznom” interpretacijom teksta. Još jednom pomnimo

¹⁷ SKINNER, *Genesis*, 229.

ispitivanje rječnika dovodi do distanciranja od tradicionalne interpretacije da bismo se upitali koje je precizno značenje tematike o kojoj se radi u ovom pasusu.

III. JEDNO NOVO TUMAČENJE

Dvojica egzegeta, neovisno jedan o drugomu, predložili su novo tumačenje teksta o kojem raspravljamo. Prvi je, već citirani,¹⁸ Emanuele Testa; a drugi je švicarski egzeget, specijalist za hebrejsku epigrafiju, Christoph Uehlinger.¹⁹ Obojica temelje svoj način čitanja na akadskim paralelama, to jest na tekstovima koji potječu iz Mezopotamije.

388

1. “SAMO JEDNA USNA” “SAMO JEDAN POTHVAT”²⁰

Izrazi “samo jedna usna” i “jedinственe riječi”, ili “jedinственi pothvati”, nalaze se veoma često u dokumentima novoasirskog carstva (883.–606. pr. Kr.). Ti izrazi imaju za cilj opisati jedinstvo carstva oko kralja koji je uspio umiriti svoje nepregledno carstvo. Problem se dakle ne sastoji u govorenom jeziku, nego više o miru i slozi koja postoji u jednom velikom carstvu podložnom volji jednog jedinoga vladara.

Neki važniji tekstovi pokazuju da se zaista radi o nizu veoma raširenih izraza u asirskim dokumentima toga vremena. Ti tekstovi nemaju kao prvu svrhu to da dokumentiraju aktivnosti kraljeva, nego da uzveličaju njihova djela i da na taj način uvjere podložene narode da ne dižu pobune. Radi se dakle, jednostavno rečeno, o djelima kraljeve propagande.

Šargon Akađanin (oko 2300. pr. Kr.), jedan od prvih semitskih vladara Babilonije u središnjoj Mezopotamiji, zapamćen je po tome što je osvojio golemo carstvo i uspostavio središnju vlast. Tekst ljetopisa opisuje taj pothvata osvajanja i centralizacije jednim izrazom koji, doslovno preveden glasi: “On je učinio usta [svoga carstva] jedna”.²¹

¹⁸ Vidi bilješku 7.

¹⁹ UEHLINGER, *Weltreich* (vidi bilješku 11).

²⁰ UEHLINGER, *Weltreich*, 345–360.

²¹ Vidi “Šargonov ljetopis”, novobabilonski tekst iz oko VI. stoljeća pr. Kr. u J.B. PRITCHARD, *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, University

Asirski kralj Tiglat-Pileser I. (1115.-1077. pr. Kr.) porazio je dobrih četrdeset knezova za vrijeme prvih pet godina svoga kraljevanja, osvojio je njihova kraljevstva i ujedinio ih u jedno jedino carstvo te ih podložio jednoj jedinjoj vlasti. Izvorni tekst kaže: “Učinih da imaju jedna usta”, odnosno “učinih da drže isti govor”.²² Isti izraz nalazi se u godišnjacima asirskih kraljeva Adad-Nirarija II. (911.-891. pr. Kr.), Asurbanipala II. (883.-859. pr. Kr.), Tiglat-Pilesera III. (745.-727. pr. Kr.) i Šargona II. (721.-705. pr. Kr.), kralja koji se hvali da je osvojio Samariju (usp. 2Kr 17,1-6).²³ U mnogom tekstovima, prema Uehlingeru, izraz se pojavljuje povezan s dvjema temama: s jedne strane to su osvajanja i, s druge, važne građevine. Uređenje i ujedinjenje carstva je dakle jedna od bitnih aktivnosti kojima se hvale mezopotamijski, posebno asirski, kraljevi. Zasigurno naznake za neke od tih tema nalazimo i u Post 11,1-9, kao na primjer gradnju jednoga grada i kule da bi se stvorilo jedno kompaktno i dobro ujedinjeno carstvo.

Izraz “imati jedna usta” ili “držati isti govor”, kako primjećuje Uehlinger, dvoznačan je i može u nekim tekstovima značiti “urotiti se”, “organizirati pobunu”, “zavjeriti se”.²⁴ Na primjer, kralj Šargon II. govori na jednom natpisu o pobuni stanovitog Jaubida iz Hamata i kaže: “Jaubid iz Hamata, gramzivac bez prava na prijestolje, sirijski pakosnik, nastojao je zavladatai Hamatkim kraljevstvom i nagovorio protiv mene Arpad, Smiru, Damask i Samariju, učinio je jedna usta [učinio je da drže isti govor, naredio je zavjeru] i i pripremio se za borbu”.²⁵

Isti izraz nalazi se u jednom tekstu koji opisuje jednu zavjeru protiv Asurbanipala (668.-625. pr. Kr.), nasljednika Asarhadona (680.-669. pr. Kr.).²⁶ Inače, izraz je upotrijebljen da se opiše jedinstvo i stabilnost kraljevstva pod vodstvom asirskog

Press, Princeton, (NJ) ³1969., 266. Navodom to izdanje teksta Bliskog istoka jer je mnogo rašireno i poznato pod skraćenicom *ANET*. Postoje dva novija izdanja, ali teško dostupna. Za ovaj tekst vidi također TESTA, *Genesi*, 199; za pomniju analizu teksta vid UEHLLINGER, *Weltreich*, 435-482.

²² TESTA, *Genesi*, 199-200; UEHLLINGER, *Weltreich*, 462 (s navođenjem izvora).

²³ UEHLLINGER, *Weltreich*, 462-482; usp. TESTA, *Genesi*, 200.

²⁴ UEHLLINGER, *Weltreich*, 438-444.

²⁵ UEHLLINGER, *Weltreich*, 439.

²⁶ UEHLLINGER, *Weltreich*, 440-441; usp. slične izraze navedene u TESTA, *Genesi*, 200.

kralja.²⁷ Kontekst je, u svakom slučaju, čisto politički i dio je obrazaca korištenih u kraljevskoj propagandi za učvršćivanje moći vladara i poticanja podloženih naroda da ne dižu pobune.

Jednu stvar treba spomenuti kao zaključak o ovim izrazima. Situacija opisana formulama “samo jedna usna”, “samo jedna usta” i “jedinstvene riječi” (“samo jedan pothvat”) predstavlja tako, posebno za kraljeve Asirije, jedan ideal koji treba postići. Ipak, ta “sloga” postignuta je silom i nasiljem. Ništa u tim tekstovima ne pokazuje da se radi o volji naroda. Mir je nametnut silom velikih asirskih kraljeva i nije nipošto plod suglasnosti i slobodnog dogovora među narodima. Možemo sigurno govoriti o “skladu namjera, osjećaja, vlasti i religije”, kako kaže E. Testa,²⁸ nadodajući ipak da taj sklad znači potpuno podlaganje jednoj totalitarnoj vlasti, u starini dobro poznatoj po svojoj okrutnosti.

2. GRADNJA JEDNOGA GRADA I KULE²⁹

Razni dokumenti svjedoče o jednoj čestoj politici velikih asirskih kraljeva. Pošto se uspnu na prijestolje, prvi im je zadatak u najviše slučajeva bio smirivanje golemoga carstva. Naime, kraljeva smrt često je bila prigoda za opću pobunu u čitavom carstvu. Mnogi vazali su iskorištavali taj delikatni trenutak kako bi pokušaju povratiti izgubljenu neovisnost. Nije više bilo omraženoga vladara, započela je borba za nasljedstvo i to je bio zgodan trenutak da se pokušaju prekinuti zlovoljno podnošene veze.

Mnogi asirski kraljevi na početku svoje vladavine nalazili su se, dakle, pred tim prvim važnim zadatkom, to jest da podlože pobunjene vazale. Neki su išli i dalje od toga zadatka. Nakon što su pokorili buntovnike, povećavali su svoje posjede zahvaljujući novim osvajanjima.

Druga faza velikih asirskih pothvata možda nas još više zanimati. Nakon što je umireno i osvojeno veliko carstvo, kralj se posvećivao gradnji svoga glavnoga grada. Taj grad bio je opasan dvostrukim zidom, jednim vanjskim i jednim unutarnjim, oko „citadele“ u kojoj su se obično nalazile palače kralja i njegovih

²⁷ UEHLINGER, *Weltreich*, 441.444.

²⁸ TESTA, *Genesi*, 200.

²⁹ UEHLINGER, *Weltreich*, 445-453.

službenika, te hramovi bogova. U Post 11,1-9, kada tekst govori o “gradu” i “kuli”.

Svrha tih veličanstvenih i dojmljivih građevina bila je čisto politička. Čineći tako, kralj je učvršćivao svoju moć na osvojenim teritorijama i vlast nad svojim podložnicima. Djelovanje političke propagande takvoga grada je neporecivo. Videći veličanstvene građevine, zidove i utvrde, narodi carstva su oklijevali prije nego bi poduzeli bilo koji pokret za odcjepljenje.

3. KULA: HRAM ILI CITADELA?

391

Ako prihvatimo mišljenje E. Teste i Ch. Uehlingera,³⁰ uobičajeno tumačenje “Kule babilonske” treba nužno ispraviti. Kula, za te autore, ne bi bila hram, nego citadela. Moglo bi se govoriti o nekom “dvorcu” ili “stijeni” unutar grada, kakve se nalaze u tolikom talijanskim provincijskim glavnim gradovima srednjega vijeka. Rječnik koji se koristi u Post 11,4-5 podupire tu pretpostavku. Riječ “kula” na hebrejskom jeziku nalazi se u nekim tekstovima u kojima jasno označuje obrambeni bedem (Suci 8,9.17; 9,46-52; Ps 48,13; 61,4; Izr 18,10; Iz 2,15; Ez 26,9). Tekst Suci 8,17 jedan je od najjasnijih u tom pogledu. Tekst donosi epizodu iz života Gideona, jednoga od sudaca Izraela, koji se osvećuje gradu zvanom Sukot (“Sjenice”) jer ga je ismijao. Tekst kaže: “Poruši Penuelsku kulu i pobi stanovnike grada”. Nalazimo dakle u istom tekstu isti binom “kula” i “grad” kao i u Post 11,4-5.³¹

Jedan drugi tekst, Suci 9,50-51, govori o gradu Tebesu koji je htio zauzeti Abimelek, Gideonov sin. Uspio je osvojiti grad (9,50), ali ne i citadelu ili kulu koja se u njemu nalazila (9,51):³²

“⁵¹Bijaše ondje usred grada kula kamo su se sklonili svi ljudi i žene i svi uglednici gradski. Zatvorivši za sobom vrata, popeše se kuli na krov. ⁵²Abimelek dođe do kule i napade je. Dok je prilazio vratima kule da je zapali, ⁵³neka žena baci mu žrvanj na glavu i razbi mu lubanju.“

Tekst ne ostavlja nikakve sumnje: usred grada nalazi se citadela, što znači da je grad okružen dvostrukim zidinama,

³⁰ UEHLINGER, *Weltreich*, 230-236, 372-378.

³¹ Usp. HAMILTON, *Genesis*, 353.

³² UEHLINGER, *Weltreich*, 376.

prvi zid oko samoga grada, a drugi se odnosi na citadelu unutar grada. Abimelek opsjeda najprije grad i osvaja ga, a potom biva ubijen dok pokušava napasti “kulu” ili “stijenu” u unutrašnjosti. Postoje neke grafičke prezentacije mezopotamijskih gradova koje podupiru ovo mišljenje i ti detalji omogućuju da se bolje shvati tekst Post 11,1-9 koji prema tome također govori o jednom gradu sa svojom “stijenom”, a ne hramom.³³

4. “KULA S VRHOM DO NEBA” (POST 11,4)³⁴

392

Još jedan, posljednji, detalj zavrjeđuje kratko objašnjenje. Post 11,4 kaže kako su ljudi namjeravali sagraditi kulu “s vrhom do neba”. Ta formulacija bila je općenito tumačena kao izraz preuzetnosti čovječanstva koje je pretendiralo doseći nebo. Za Uehlingera, naprotiv, radi se samo o jednoj hiperboličnoj slici. Ne treba je se dakle shvatiti doslovno, nego onakvom kakva jest, to jest metaforičnim izrazom, kao što se danas govori o “neboderima”.³⁵ U Pnz 1,28, na primjer, Izraelci tako opisuju gradove koje su vidjeli za vrijeme izviđanja obećane zemlje: “Gradovi su veliki, i zidine im sežu do nebesa”. U tom slučaju, izvještaj “izviđača” sadrži jasno pretjerivanje jer oni nastoje uvjeriti narod da je osvajanje zemlje nemoguće. Isti izraz opet se pojavljuje u Pnz 9,1, u sličnom kontekstu: “Slušaj, Izraele! Danas prelaziš preko Jordana da sebi podvrgneš narode i veće i brojnije nego što si ti; velike gradove, s utvrdama do nebesa”.³⁶ Jer 51,53 koristi istu metaforu upravo za Babilon: “Da se Babilon popne do neba, da se utvrdi na visu nedostupnu, na moju će zapovijed na nj navalit’ pustošnici”. Ti tekstovi tvrde istu stvar: veličanstvene utvrde kanaanskih gradova, kao i one babilonske, ne mogu se oduprijeti božanskoj sili. Ti gradovi, unatoč svom izgledu, nisu neosvojivi. Nijedan od tih tekstova ne govori o “oholosti” ili “preuzetnosti”, nego više aludiraju na pretjerano povjerenje u ljudska djela.

³³ UEHLINGER, *Weltreich*, 378.

³⁴ UEHLINGER, *Weltreich*, 378-380.

³⁵ Usp. HAMILTON, *Genesis*, 352-353.

³⁶ Usp. HAMILTON, *Genesis*, 353.

5. "IME"³⁷

Novi glavni grad asirskog kralja, kad je bio dovršen, dobivao je "ime", koje je imalo za cilj učiniti besmrtnim glas o tome vladaru. Postojala su u starini, a posebno u Bibliji, dva načina da se nadvlada smrt. Prvi, najopćenitiji, bilo je potomstvo. Sinovi su činili trajnim "ime" roditelja.³⁸ Drugi, manje općenit, i pridržan samo velikim likovima, bila je izgradnja nekog spomenika, posebno nekog grada. Abšalom, na primjer, gradi sebi spomenik jer je prema ovome tekstu rekao: 'Nemam sina koji bi sačuvao spomen mome imenu.' I nazvao je taj spomenik po svome imenu te se još i danas zove 'Abšalomov spomenik' (2Sam 18,18).³⁹ Sirah 40,19 taj nauk jezgrovito sažima: "Djeca i sazidan grad proslavljaju ime, ali više od ovoga uzorna žena".⁴⁰

Postoje, u starom svijetu, različiti primjeri vladara koji su sagradili grad kako bi svoje ime učinili besmrtnim. Dosta se sjetiti Ramzesa, Aleksandrije (Aleksandar Veliki), Antiohije (Antioh), Barcelone (koju su utemeljili kartaški Barcidi, obitelj Hamilkara Barcida, oca Hanibala i Hasdrubala), Aoste (Augusta), Zaragoze (Caesaraugusta), Konstantinopola (Konstantin) itd. Možemo se također sjetiti i modernijih gradova kao Washingtona, Petrograda, Lenjingrada, Staljingrada itd.⁴¹

"Ime" u tim kontekstima, označava prije svega "glasovitost", "ugled", "slavu", a to su sve stvari povezane ponajviše s ostvarenjem velikih djela, među ostalima i impresivnih građevina koje svjedoče o moći dobro organiziranog carstva.⁴² Osim toga, izraz "stvoriti sebi ime" znači također "osnovati carstvo", "organizirati državu" koja će moći trajati kroz vrijeme i tako svome utemeljitelju osigurati stanovitu "besmrtnost".⁴³ "Ime" ima prema tome jasno politički prizvuk jer je povezano s

³⁷ UEHLINGER, *Weltreich*, 380-396.

³⁸ Vidi na primjer Rut 4,5-10; Pnz 25,5-10.

³⁹ Prema jednoj drugoj predaji Abšalom je, ipak, imao tri sina i jednu kćer (1 Sam 14,27).

⁴⁰ Prijevod grčkog teksta. Hebrejski i sirijski tekst imaju drukčiji završetak stiha: "ali više vrijedi otkriće mudrosti."

⁴¹ Vidi, među ostalima, GUNKEL, *Genesis*, 94.

⁴² UEHLINGER, *Weltreich*, 386-396; HAMILTON, *Genesis*, 353.

⁴³ Usp. K. SEYBOLD, "Der Turmbau zu Babel. Zur Entstehung von Genesis XI. 1-9", u *VT* 26 (1976.) 453-479, osobito 478. Među ostalima, vidi također A. DE PURY, "La tour de Babel et la vocation d'Abraham. Notes exégétiques", u *ETR* 53 (1978.), 80-97, osobito 83; M. SCHWANTES, "La ciudad y la torre. Un estudio de Génesis 11:1 a 9", u: *Cristianismo y Sociedad* 19/69-70 (1981.), 95-101, osobito 99.

organizacijom određenog carstva i, osobito, s izgradnjom glavnog grada kao administrativnoga središta.

Zaključno rečeno, prema Uehlingerovoj interpretaciji, rječnik u Post 11,4-5, je više “politički” negoli čisto religiozni. Aluzije na “oholost” ili *hybris* čovječanstva ostaju u pozadini.⁴⁴ Tekst u Post 11,1-9 prije svega opisuje na paradigmatičan način totalitarne pothvate velikih kraljeva Asirije i njihova (pretjeranog?) povjerenja u velike građevine koje se, jednoga dana, ipak pokazuju slabima i prolaznima. Pripovijest se predstavlja kao jedna oštra kritika tih imperijalističkih pothvata i zdušna javna obrana kulturne raznolikosti.

IV. NEKE ZAKLJUČNE MISLI

Prikazali smo u glavnim crtama teorije E. Teste, i prije svega C. Uehlingera koje se prilično udaljuju od *opinio communis* u odnosu na Post 11,1-9. Došao je trenutak da te teorije podvrgnemo kratkom kritičkom ispitu i da ih ocijenimo. Ovaj će se sud osloniti na dva temeljna elementa u pripovijesti: njegovoj konstrukciji, to jest općem gibanju ili dinamici teksta, i ironiji, bitnoj crti ovoga poznatoga teksta. Kontekst će priskrbiti druge elemente interpretacije, i osobito će biti korisna kratka usporedba s takozvanom “pločom narodā” (Post 10), gdje se opisuje napučivanje čitavog svijeta.

1. KONSTRUKCIJA PRIPOVIJESTI⁴⁵

Pripovijest se razvija u četiri etape. Prve dvije opisuju “izgradnju”, a druge dvije “razgradnju” kule i grada. Priča tako

⁴⁴ Usp. ipak kritike u WITTE, *Urgeschichte*, 94, br. 71. Po mome mišljenju, „politička“ interpretacija ne isključuje onu više teološku, nego je čak uključuje. Upravo je politički projekt ono što se pokazuje „preuzetnim“ i stoga osuđeno na propast.

⁴⁵ Za konstrukciju pripovijesti vidi na primjer I.M. KIKAWADA, “The Shape of Genesis 11:1-9”, u *Criticism: Essays in Honor of James Muilenburg*, by J. JACKSON – K. MARTIN (Pittsburgh Theological Monograph Series 1), Pickwick, Pittsburgh (PA) 1974., 18-32; A.P. ROSS, “The Dispersion of the Nations in Genesis 11:1-9”, u *Bsac* 138 (1981.), 119-133; J.M. SASSON, “The ‘Tower of Babel’ as a Clue to the Redactional Structuring of the Primeval History (Gen 1-11:9)”, u *The Bible World: Essays in Honor of Cyrus H. Gordon*, by G. RENDSBURG, KTAV, New York 1980., 211-219; vidi prije svega J.P. FOKKELMAN, *Narrative Art in the Book of Genesis. Specimens of Stylistic and Structural Analysis* (SSN 17), Van Gorcum, Assen – Amsterdam 1975., 11-28.

sadrži dva suprotstavljajuća pokreta. Osim toga, može se u Post 11,1-9 uočiti jedna kombinacija horizontalnih i vertikalnih gibanja.⁴⁶ Pripovijest počinje s prvim horizontalnim gibanjem čitavog naroda koji, idući prema istoku, dolazi do Šinearske doline (11,2). Tu počinje prvo vertikalno i uzlazno gibanje izgradnjom grada i još više kule “s vrhom do neba” (11,4). Tom vertikalnom gibanju odgovara drugo vertikalno gibanje, ali ovaj put ne uzlazno nego silazno, kada Bog silazi da “vidi grad i kulu” (11,5) i potom sprječava ljude da dovrše svoj pothvat (11,7). Božanska odluka izaziva raspršivanje čovječanstva, to jest horizontalno gibanje u kojem različiti narodi idu u različitim pravcima kako bi napučili čitav svijet. To je posljednje horizontalno gibanje u opreci s onim opisanom u 11,2; raspršivanje koje je htio Bog “uništava” ono što su ljudi zamislili na početku priče u svojoj želji da zauvijek ostanu ujedinjeni. Drugi dio pripovijesti, polazeći od Božje intervencije u r. 5 odgovara prema prvom, ali u negativnom smislu. Ljudski pothvat u redcima 1-4 od Boga je poništen u redcima 5-9 i gibanja drugoga dijela (redci 5-9) preokreću gibanja prvoga dijela (redci 1-4).

Ovaj prvi pristup tekstu već dopušta primijetiti kako pripovijest pretpostavlja jednu jaku interakciju između ljudskog i božanskog svijeta, između “politike” u širokom smislu te riječi, i “teologije”. Sigurno je moguće vidjeti cjelinu priče iz različitih perspektiva i, primjerice, nadugo istraživati njezin povijesni kontekst da bi stavili naglasak na politički aspekt. Ostaje ipak istina da ova biblijska pripovijest nudi također i teološku interpretaciju događaja. Zadaća egzegete, u malo riječi, bit će također protumačiti, koliko je to moguće, značenje “Božje” riječi u ovom tekstu i istražiti domet njegove intervencije.

2. IRONIJA PRIPOVIJESTI

Jedan od bitnih elemenata ove pripovijesti je ironija. Kao što je dobro poznato, veoma je teško predočiti ironiju određene situacije ili pripovijesti nekome tko nema osjećaja za takvu vrstu govora. U svakom slučaju, biblijski tekst, u svojoj jezgrovitosti, napisao je netko tko je s ironičnim osmijehom gledao na

⁴⁶ Usp. P.J. HARLAND, “Vertical or Horizontal? The Sin of Babel,” u: VT 48 (1998.), 515-533; WITTE, *Urgeschichte*, 97.

najimpresivnija ostvarenja mezopotamijske civilizacije: njezine izvrsne gradove.

Prvi autorov smiješak krije se u r. 3: "Jedan drugome reče: 'Hajdemo praviti opeke te ih peći da otvrdnu!' Opeke im bile mjesto kamena, a paklina im služila za žbuku". Ta opaska, gdje se iznenada nadodaje jedna lagana nijansa podsmijeha ili možda sažaljenja, odaje podrijetlo svoga autora.⁴⁷ On ne potječe iz Mezopotamije, nego iz kraja gdje se radi kamenjem i žbukom (glinom).⁴⁸ Videći što rade zidari u Šinearskoj dolini, on ne može sakriti svoje čuđenje. Kako to da ne znaju za kamen i žbuku? Jadnici, zbog nedostatka dobrog i lijepog kamena prisiljeni su peći opeke, i moraju upotrebljavati paklinu umjesto žbuke!. U Izraelu, naprotiv, i najbjedniji zidar vrlo dobro zna gdje će naći kamen i kako će napraviti žbuku. Na taj način autor nastoji relativizirati tako zadivljujuću mezopotamijsku civilizaciju: izgleda kao da kaže, ne trebamo zavidjeti tim ljudima, jer unatoč svojoj kulturi i neizmjernim bogatstvima, ne posjeduju ono što se u obilju nalazi u svakom kutku zemlje Izraela.

Još jedan komadić ironije, podcrtan od mnogih autora, proizlazi iz suprotnosti između r. 4. i r.5.⁴⁹ S jedne strane, ljudi namjeravaju sagraditi kulu "s vrhom do neba" a, s druge, Bog, da bi vidio tu kulu i grad koji je okružuje mora "sići"! Takav je nesrazmjer između ljudskih djela i Božje veličine da je on prisiljen "doći dolje" kako bi mogao vidjeti najveće ljudske građevine najvažnije civilizacije toga vremena, to jest Babilonije.

Posljednji udarac mezopotamijskoj uznositosti i povrh svega babilonskoj: samo ime Babilon koje je neko vrijeme u starom svijetu, pogotovo u Izraelu, predstavljalo vrhunac moći, tumači se polazeći od korijena koji znači "pomutnja" (r. 9). Veliki ideal Babilona da ujedini mnoštvo naroda u jedno veliko carstvo, jako centralizirano, nije urodio ničim drugim nego smiješnom mješavinom jezika i naroda, koji se silom prilika moraju raspršiti po čitavom svijetu jer jedan drugoga ne mogu razumjeti. Ljudski rod htio je priskrbiti sebi "ime" (r. 4) i uspijeva u svom pothvatu. Međutim, to ime koje će učiniti besmrtnim njegov pothvat je ime

⁴⁷ Usp. GUNKEL, *Genesis*, 96; SKINNER, *Genesis*, 225; WENHAM, *Genesis 1-15*, 239.

⁴⁸ Usp. GUNKEL, *Genesis*, 99.

⁴⁹ Vidi na primjer U. CASSUTO, *A Commentary on the Book of Genesis. Part II: From Noah to Abraham*, Magnes, Jeruzalem 1949., 224; WENHAM, *Genesis*, 240; HAMILTON, *Genesis*, 354.

koje neće učiniti trajnom slavom, nego sramotu toga preuzetnog projekta.⁵⁰ Babilon znači “poumutnja”!⁵¹

Ironija ovoga odlomka teško će izmaći pažljivom čitatelju. Dobro je poznato da je ona jedno od omiljenih oružja slabih protiv moćnih. Zbog toga se u ovome tekstu može lako shvatiti kritika babilonske sile. O toj točki, može se reći da Uehlinerova egzgeza nije besprijekorna. On naime želi staviti redakciju najstarijeg teksta u vrijeme Šargona II. (721.-705. pr. Kr.) i povezati ga s propašću njegova projekta gradnje grada Dur-Šarukina,⁵² dok tekst jasno aludira na grad Babilon, i to upravo na samom početku.⁵³ Osim toga, odlomak nije neki “prigodni spis”, budući da je vrlo širok i općenit.⁵⁴ Kad bi bila riječ o tome, tekst bi govorio jasno i naveo bi osobe s imenom i prezimenom, ili bi barem ostavio nedvojbene tragove svoje želje da kritizira politiku Šargona II. S druge strane, Post 1,1-9 ne pripisuje plan izgradnje grada i kule nekom vladaru. Tek kasnija rabinska tradicija uvodi u priču lik kralja Nimroda jer je on, prema tekstu u Post 10,8-10, “prvi velmoža na zemlji” (10,8) sagradio različite gradove u Šinearskoj dolini (10,10; usp. 11,2.9), među kojima i Babilon.⁵⁵ Lik Nimroda često se nalazi u kasnijim tradicijama i čak u romanima XX. stoljeća.⁵⁶ Osim toga, malo je tragova grada Dur-Šarukina u Bibliji. Koji je utjecaj njegova propala gradnja imala na Izraelski narod? Babilon naprotiv u biblijskom imaginariju predstavlja jednu od najvećih sila koje je ovaj svijet ikad poznao.⁵⁷

⁵⁰ GUNKEL, *Genesis*, 95.

⁵¹ Pučka etimologija Babilona u Mezopotamiji veoma je različita. Značila bi “Vrata bogova. *Bab* je semitski korijen koji se nalazi u arapskom i znači “vrata”; *el* je semitski korijen u značenju “bog”.

⁵² UEHLINGER, *Weltreich*, 512-513, 519-536. Posljednja redakcija bila bi iz perzijanskog doba Ahemenida (*Weltreich*, 578-583).

⁵³ U stvari, neke igre riječi u r. 3 temelje se na suglasnicima imena “Babilon” na hebrejskom (*bbll*), kao na primjer riječi “praviti opeke” i “opeke” (korijen *lbnl*) i riječ “kamen” (*bn*). Te suglasnike ponovno nalazimo u riječi “pomutiti” u r. 7 (korijen *bl*) u drukčijem poretku negoli u riječi “opeka” (*lbn*), budući da glagolski oblik bez samoglasnika glasi *nbl*, Usp. HAMILTON, *Genesis*, 355.

⁵⁴ WESTERMANN, *Genesis*, I, 720-721, ide u tom smjeru.

⁵⁵ O liku Nimroda vidi UEHLINGER, *Weltreich*, 65-68 (s bibliografijom).

⁵⁶ Nalazi se također i u dva glasovita prikaza Kule babilonske Pietera Bruegela Starijeg, jedan u Kunsthistorisches Museum u Beču i drugi u muzeju Boymans-Van Beuningen u Rotterdamu. Bruegel se u svojoj slici nadahnua rimskim Koloseumom.

⁵⁷ Usp. WITTE, *Urgeschichte*, 320-321 (osobito br. 24), koji kritizira Uehlingera

Pripovijest se dakle predstavlja više kao “prisporodoba”, paradigmatička priča koja opisuje tragičan kraj jednog sna o svemoćnosti. Nije posebna kritika Šargona II., iako su on i novoasirsko carstvo mogli autoru ovoga odlomka pridonijeti neke narativne elemente. Nije ni satira o Babilonu kao takvom, nego o Babilonu kao utjelovljenju jednoga pothvata koji je nepopravljivo osuđen na propast. U tom smislu može se govoriti o istovremeno “političkoj i teološkoj preuzetnosti” (*hybris*), budući da se radi o ljudskom neumjerenom projektu koji se, upravo zbog toga, pokazuje suprotnim božanskom planu.

3. LITERARNI KONTEKST⁵⁸

Kratka usporedba s Post 10 (“ploča narodā”) pokazuje da postoje najmanje dvije paralelne verzije napućivanja zemlje u prvim poglavljima Postanka. Prema Post 10,5.20.31.32, na primjer, raspršivanje naroda na zemlji rezultat je prirodnog procesa, a ne posljedica posebne božanske intervencije, i zasigurno nije uzrokovano “griehom” čovječanstva.

Svaki popis naroda zaključuje se na isti način koji ne ostavlja nikakvu dvosmislenost s obzirom na pozitivni karakter događaja: narodi koji potječu od tri Noina sina nabrojani su “prema svojim plemenima, jezicima i zemljama, po svojim narodima”. U tim redcima nema nikakve naznake nekog eventualnog grijeha.

Postojanje različitih naroda, različitih kultura i povrh svega različitih jezika viđeno je prema tome kao jedan sasvim naravni fenomen, i ne pobuđuje nikakvu negativnu reakciju. To je naprosto činjenica, i ništa više: svaki narod govori svojim jezikom

i ponovno povezuje priču sa sudbinom Babilona (Babela) (usp. Jr 51,53; Iz 14,4b-21). Naprotiv, njegov pokušaj da “kulu” ponovno poistovjeti s babilonskim *ziqquratom*, glasovitim *Etemenanki*, čini mi se manje uvjerljivim (*Urgeschichte*, 320-321, br. 25), budući da su naznake veoma škrte. Sam Witte predlaže kao kontekst konačnog teksta propali pokušaj Aleksandra Velikog da obnovi *Etemenanki* s deset tisuća vojnika i da Babilon učini glavnim gradom makedonskog kraljevstva (*Urgeschichte*, 321-322). Spominjanje “imena” moglo bi biti potaknuto Aleksandrovim običajem da daje svoje ime mnogim gradovima svoga carstva. Pripovijest bi mogla sadržavati i reakciju protiv Aleksandrove jezične politike, koji je nastojao ujediniti carstvo pomoću grčkog jezika, dok su Perzijanci više prakticirali višejezičnost. Sve je to moguće, možda i vjerojatno, ali daleko od toga da je dokazano, kako priznaje sam Witte.

⁵⁸ Vidi, među ostalima, TESTA, *Genesis*, 201; WENHAM, *Genesis 1-15*; 242; HAMILTON, *Genesis*, 350.

i zauzima vlastiti teritorij: Biblija stavlja jednu do druge različite verzije bez nastojanja da ih harmonizira, kao i u tolikim drugim slučajevima, te je konačni sud o tome ostavljen čitateljima.

4. ZAKLJUČAK: TEOLOGIJA PRIPOVIJESTI

Poseban način prikazivanja stvari dopušta nam zaključiti ova kratka razmišljanja jednim pokušajem interpretiranja cjeline pripovijesti polazeći od temeljnih datosti sabranih u prethodnim analizama. Tri su točke koje valja zabilježiti.

a) Pripovijest opisuje na paradigmatički način totalitarni i imperijalistički san Babilonije, jedno od najvećih carstava Mezopotamije, i zasluga je Teste i Uehlingera što su uočili taj aspekt priče. Odlomak posebno odražava iznenađenje i ironičnu reakciju Hebreja pred velikim gradovima Mezopotamije, prije svega Babilona. Način gradnje, divovske dimenzije građevina, prisutnost mnogih naroda okupljenih u jednom jedinom gradu, vrevi i komešanje toliko ljudi na malom prostoru, sve su to stvari koje su pobudile čuđenje stanovnika Izraela, naviknutih vidjeti mnogo manje gradove i pučanstvo raspršeno na širokom području. U polupustinjskim krajevima zemlje Izraela, velike urbane koncentracije su gotovo nezamislive. Populacija poljoprivrednika i pastira živi radije u malim selima raštrkanima po polju.

b) Božanska intervencija koja uništava plan čovječanstva i sprječava ih da završe gradnju grada i kule da bi potom prisilila narode da se rasprše po čitavoj zemlji, ima jedno precizno značenje: Bog se protivi takvom tipu „globalizacije“ koji sa sobom nužno uključuje brisanje različitih kultura. Bog ne želi da se čovječanstvo koncentrira i skloni u samo jednom gradu da bi se branilo (od koga?) i na taj način pokuša učiniti besmrtnim vlastito „ime”.⁵⁹ San nadahnut strahom od raspršenosti i strahom od umiranja nije san koji dolazi od Boga, kao ni nezasićena želja za sigurnošću.⁶⁰ Drugim riječima, želja jednoga carstva da ujedini

⁵⁹ Usp. B.W. ANDERSON, “Babel: Unity and Diversity in God’s Creation”, u *CurTM* 5 (1978), 69-81; za ovoga autora tekst govori o čovječanstvu „that prefers the settled security of homogeneity and centralization” („koji više voli stabilnu sigurnost homogenosti i centralizacije“).

⁶⁰ HAMILTON, *Genesis*, 353.

čitavo čovječanstvo je varka i to carstvo neće se nikada ostvariti zato što je neostvarivo. Bog se protivi, jer totalitarizam teži za brisanjem nekih svetih vrjednota našega čovječanstva, posebno jedinstveni karakter svakog naroda i svake kulture.

c) Bog, naprotiv, hoće različitost kultura, i "raspršenost" naroda na čitavoj površini zemlje treba smatrati pozitivnim razvojem ljudske povijesti (usp. Post 10,32 i 11,8-8). Prema tim tekstovima, Bog hoće da svaki narod ima vlastiti prostor i razvije vlastitu kulturu. Beskrajna različitost jezika i kultura koje se susreću u svakom uglu ovoga svijeta, prije je bogatstvo negoli prepreka komunikaciji, a još manje jedinstvu među narodima. Bog se ne protivi jedinstvu narodâ, ali se protivi nasilnoj uniformiranosti totalitarnog carstva.

Preveo Domagoj Runje